

بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی معلمان بر میزان رضایت‌مندی از خانواده، مدرسه و اجتماع

دکتر محمد رضا سعیدی^۱
داود حسن زاده^۲

چکیده

معمولاً بسیاری از مردم و حتی نخبگان واژه سرمایه را در حوزه اقتصادی به کار می‌برند و سرمایه اقتصادی را منبع تأمین اهداف و نیازهای انسانها می‌دانند. در مقابل، جامعه‌شناسان با ثابت فرض کردن و کنترل سرمایه اقتصادی، به دنبال تبیین مسئله مذکور از طریق متغیرهای اجتماعی هستند. آنها مفهوم سرمایه را به حوزه غیرمادی و غیر اقتصادی تسری داده‌اند و از اصطلاح سرمایه اجتماعی سخن به میان می‌آورند. سرمایه اجتماعی مجموعه به هم پیوسته‌ای از شبکه روابط اجتماعی مبتنی بر اعتماد است که موجب تسهیل فعالیت انسان و کاهش هزینه‌ها می‌شود. برخورداری از چنین سرمایه‌ای، همچون سرمایه اقتصادی نیل به اهداف و تأمین نیازهای انسانی را فراهم می‌کند. در این پژوهش، تأثیر سرمایه اجتماعی معلمان بر میزان رضایت آنها از خانواده، مدرسه و اجتماع بررسی می‌شود. مطالعه به روش پیمایشی انجام گرفته است. معلمان دوره متوسطه جامعه آماری بوده‌اند و داده‌ها از نمونه‌ای به حجم ۵۸۳ نفر با استفاده از پرسشنامه گردآوری شده‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی بر میزان رضایت‌مندی معلمان، تأثیر معنی‌دار می‌گذارد. به لحاظ جنسی تفاوتی معنی‌دار میان سرمایه اجتماعی زنان و مردان و رضایت‌مندی وجود ندارد. تحلیل هم‌زمانی شاخص‌های سرمایه اجتماعی و میزان رضایت‌مندی، نشان می‌دهد که شاخص‌های مربوط به ابعاد عینی سرمایه اجتماعی (شبکه روابط اجتماعی) بیشترین تأثیر را بر روی رضایت‌مندی داشته‌اند. در کل، شاخص‌های سرمایه اجتماعی ۸۲ درصد تغییرات (واریانس) رضایت‌مندی را تبیین می‌کنند.

واژگان کلیدی: سرمایه اجتماعی، معلمان، خانواده، مدرسه، اجتماع

<saeydi_1771@yahoo.com>

<hasanzadeh_sabz@yahoo.com>

۱. عضو هیئت علمی سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور

۲. کارشناس ارشد برنامه ریزی رفاه اجتماعی

مقدمه

از اواخر دهه ۱۹۶۰ بسیاری از صاحب‌نظران مسائل توسعه به نقد و ارزیابی گفتمان غالب توسعه پرداختند که در آن بر جنبه اقتصادی تأکید می‌شد و اهداف فرهنگی، اجتماعی و انسانی توسعه کمتر مورد توجه قرار می‌گرفت. این اغماض در سال ۱۹۹۵ به برگزاری اولین همایش بین‌المللی توسعه اجتماعی با شرکت سران ۱۱۷ کشور جهان در کپنهاگ دانمارک انجامید که نقطه عطفی در کاربرد توسعه اجتماعی در برنامه‌های توسعه بود. در این همایش، حدود بیست‌هزار نفر از ۱۸۰ کشور شرکت داشتند.

امیل دورکیم در بین جامعه‌شناسان کلاسیک اولین کسی بود که به اهمیت و نقش روابط اجتماعی در میزان رضایت‌مندی افراد پی برد. او مکانیسم مولد پدیده‌هایی چون خودکشی و انحرافات اجتماعی را در شدت و ضعف روابط اجتماعی افراد جستجو می‌کرد. تأثیر کمیت و کیفیت روابط اجتماعی بر میزان رضایت افراد از حیات اجتماعی خود آن‌چنان اساسی است که می‌تواند در کارایی یک نهاد اجتماعی تعیین‌کننده باشد.

نهاد آموزش و پرورش و کیفیت تعلیم و تربیت به عنوان یکی از مولفه‌های اساسی، برای دستیابی به توسعه اجتماعی مطرح است. زیرا از سویی مهارت‌ها و نگرش‌های لازم را برای توسعه موجب می‌شود و از سوی دیگر قابلیت‌های لازم را برای سازگاری و انعطاف در برابر رویکردهای جدید و درگیر شدن با تغییرات تکنولوژیکی، اجتماعی و فرهنگی فراهم می‌سازد. در نظام آموزش و پرورش، معلمان به عنوان سرمایه مولد محسوب می‌شوند و چنانچه معلمان از عرصه‌های مختلف زندگی همچون خانواده، خویشاوندان، همسایه‌ها، دوستان، آشنایان و همکاران رضایت داشته باشند عزت نفس، بهره‌وری و کارایی نظام آموزش و پرورش - به دلیل افزایش عزت نفس معلمان - بهبود می‌یابد. نتایج مطالعات متعدد از تقلیل میزان سرمایه اجتماعی در ایران (پیمایش ملی ارزشها و نگرش‌های ایرانیان؛ ۱۳۸۲) حکایت می‌کند. از آنجا که معلمان، رکن اساسی نظام آموزش و پرورش محسوب می‌شوند لذا میزان رضایت‌مندی معلمان از عرصه‌های مختلف زندگی بر کیفیت نظام آموزش و پرورش، تأثیر مثبت می‌گذارد. این پژوهش با هدف شناخت یکی از متغیرهای مؤثر بر رضایت‌مندی معلمان انجام می‌گیرد، و در

جستجوی پاسخ به این سؤال که سرمایه اجتماعی در بین معلمان تا چه حد بر روی میزان رضایت‌مندی آنها از خانواده، مدرسه و اجتماع مؤثر می باشد؟

پیشینه تحقیق

درباره ارتباط سرمایه اجتماعی و رضایت از عرصه های مختلف زندگی، مهم‌ترین پژوهش را رونالد اینگلهارت انجام داده است. او در مطالعه فرهنگ مدنی از شاخص‌هایی چون اعتماد به یکدیگر، میزان رضایت از زندگی و میزان حمایت از دگرگونی های انقلابی بهره جسته است. اینگلهارت در نتایج پژوهش خود (در ۱۶ کشور اروپایی و آمریکایی) بیان می کند؛ جوامعی که سطح اعتماد و رضایت بالایی دارند از دگرگونی های انقلابی کمتر حمایت می‌کنند و نهادهای دموکراتیک در آن جوامع پایدارتر می‌باشد (اینگلهارت، ۱۳۸۲: ۴۸). در خصوص سرمایه اجتماعی، مطالعات زیادی صورت گرفته است که می توان به تحقیق کلمن درباره دانش آموزان و نظام آموزش و پرورش، پوتنام در مورد توسعه سیاسی و سرمایه اجتماعی در ایتالیا و ایالات متحده آمریکا، کریشنا و شاردن، نارایان و وولکاک، فوکویاما، اسکیدمور با رویکرد توسعه اقتصادی و سرمایه اجتماعی در نقاط مختلف جهان اشاره کرد. اغلب تحقیقات مذکور با حمایت های بانک جهانی انجام گرفته است. نتایج، حاکی از آن است که سطح بالایی از اعتماد و مشارکت اجتماعی سبب می‌شود برنامه های توسعه با موفقیت بیشتری اجرا شوند. در خصوص کیفیت زندگی و رضایت از زندگی پژوهشی توسط انگوس کامپل و ویلارد راجرز در سال ۱۹۷۶ انجام شده است. در این پژوهش علاوه بر مطالعه کیفیت زندگی، محققان کوشیدند تا مجموعه ای از شاخص‌های اجتماعی را نیز تعیین کنند (ازکمپ، ۱۳۷۰: ۶۸). پژوهش‌گران ایرانی در خصوص رضایت شغلی مطالعات در خور توجهی انجام داده‌اند ولی تحقیقات مربوط به رضایت از عرصه های مختلف زندگی کمتر از تعداد انگشتان دست می باشد. علی اسدی پژوهشی را در سال ۱۳۵۳ تحت عنوان «گزارش یک نظرخواهی ملی» انجام داده است که بخشی از آن در خصوص میزان رضایت‌مندی از زندگی می‌باشد. نتایج پژوهش حاکی از آن است که شاخص کلی رضایت از زندگی ۴۶ درصد و میزان ناراضایتی ۸ درصد بوده است. منوچهر محسنی نیز در سال ۱۳۷۴

تحقیقی تحت عنوان « گرایش های فرهنگی و نگرش های اجتماعی ایرانیان » انجام داده است که در آن نیز رضایت از زندگی مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج این پژوهش، نشان از افزایش رضایت مندی از زندگی در بین ایرانیان نسبت به سال ۱۳۵۳ (رضایت زندگی ۶۵/۷ درصد و میزان نارضایتی ۷/۶ درصد) دارد.

یافته های « پیمایش ملی ارزش ها و نگرش های ایرانیان » که در سال ۱۳۸۰ در سطح ملی اجرا شد، نشان داد که میزان سرمایه اجتماعی، طی دهه های اخیر رو به نزول گذاشته است. در جامعه زوستایی ایران نیز به سال ۱۳۶۱ مصطفی ازکیا پژوهشی را در خصوص رابطه بین میزان اعتماد و مشارکت اجتماعی انجام داد. نتایج آن از رابطه معنی داری بین این دو متغیر حکایت دارد. کیان تاجبخش در سال ۱۳۸۲ پژوهشی را با عنوان « بررسی مقدماتی کاربرد نظریه سرمایه اجتماعی در تحلیل وضعیت تأمین اجتماعی در ایران » برای مؤسسه پژوهشی تأمین اجتماعی انجام داد. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که در حوزه حمایتی دخالت روز افزون دولت از سیاست های تأمین اجتماعی به کاهش ابتکارات اجتماعی مستقل جامعه مدنی منجر شده است.

چارچوب نظری

از آنجا که سرمایه اجتماعی ریشه در روابط اجتماعی دارد. از این رو است که جامعه شناسان و روانشناسان اجتماعی، روی متغیر روابط اجتماعی تأمل و مطالعات فراوانی کرده اند. پیرو نظریه امیل دورکیم رضایت مندی افراد تابع نوع، شدت و چگونگی رابطه اجتماعی آنها است. رابطه اجتماعی می تواند از دو جهت بر میزان رضایت معلمان از زندگی اثر گذارد. از یک سو، با تأمین نیازهای عاطفی، شناختی و حتی مالی موجب افزایش رضایت او شود، و از سوی دیگر با مهار تمایلات افراد از آرزوهای بی پایان و ارضا نشدنی او جلوگیری کند. دورکیم معتقد است که پیشرفت تقسیم کار اجتماعی در جوامع امروزی، رضایت انسانها را از زندگی شان فراهم نمی آورد. او نرخ صعودی خودکشی را در جوامع اروپایی شاهدهی بر این امر می داند. بررسی ها نشان می دهد؛ معلمانی که دارای شبکه روابط اجتماعی گسترده ای هستند از میزان رضایت مندی بالاتری برخوردارند.

جیمز کلمن به سرمایه اجتماعی نگاه کارکردی دارد. او دو ویژگی اساسی را برای سرمایه اجتماعی ذکر می‌کند:

۱- سرمایه اجتماعی شامل جنبه‌هایی از یک ساخت اجتماعی هستند که کنش‌های معین افرادی که در درون ساختار هستند را تسهیل می‌کند. ۲- سرمایه اجتماعی مانند دیگر شکل‌های سرمایه مولد است و دستیابی به اهدافی که در نبودن آن دست نیافتنی خواهد بود را امکان پذیر می‌سازد. (کلمن، ۱۳۷۷: ۴۶۲) کلمن معتقد است سرمایه اجتماعی هنگامی ایجاد می‌شود که روابط میان اشخاص به شیوه‌ای تغییر یابد که کنش را آسان سازد. در واقع معلمان با برخورداری از سرمایه اجتماعی، بسیاری از فعالیت‌ها و اقدامات را در محیط کار، زندگی خانوادگی و روابط دوستی یا سهولت بیشتری انجام دهند و از این طریق نیازهایشان را برطرف کنند. همین امر نیز میزان رضایت‌مندی آنها از مدرسه، اجتماع و خانواده فراهم می‌آورد.

پیر بورديو سرمایه اجتماعی را موقعیت‌ها و روابط در گروه‌ها و شبکه اجتماعی می‌داند که دسترسی به فرصت‌ها، اطلاعات، منابع مادی و موقعیت اجتماعی را برای افراد افزایش می‌دهد (بورديو، ۱۹۸۳: ۳). او نیز سرمایه اجتماعی را حاصل جمع منابع بالقوه و بالفعلی می‌داند که نتیجه مالکیت شبکه بادوامی از روابط نهادینه شده بین افراد یا به عبارت ساده‌تر عضویت در گروه می‌باشد. برای بورديو پیوندهای بادوام و متراکم (مثل عضویت در گروه) از اهمیت خاصی برخوردارند. چرا که میزان سرمایه اجتماعی هر فرد بستگی به تعداد روابط و میزان سرمایه (فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی) تملک شده به وسیله هر ارتباطی دارد که همین امر می‌تواند میزان رضایت‌مندی را برای افراد تعیین کند. معلمانی که در انجمن‌ها، گروه‌ها، سازمان‌های داوطلبانه و... عضویت دارند و در آنها به فعالیت می‌پردازند از میزان سرمایه اجتماعی بالاتری برخوردارند، همین موضوع نیز می‌تواند به معنا بخشی زندگی و رضایت‌مندی از عرصه‌های مختلف را برای معلمان فراهم آورد.

رابرت پوتنام سرمایه اجتماعی را مرکب از مفاهیمی مانند اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها می‌داند که موجب ایجاد رابطه و مشارکت بهینه اعضای یک اجتماع شده و در نهایت، منافع متقابل آنان را تأمین می‌کند (پوتنام، ۲۰۰۱: ۱۰). او اعتقاد دارد که سرمایه اجتماعی، وجوه گوناگون سازمان اجتماعی نظیر اعتماد، هنجارها و شبکه‌ها است که می‌توانند با

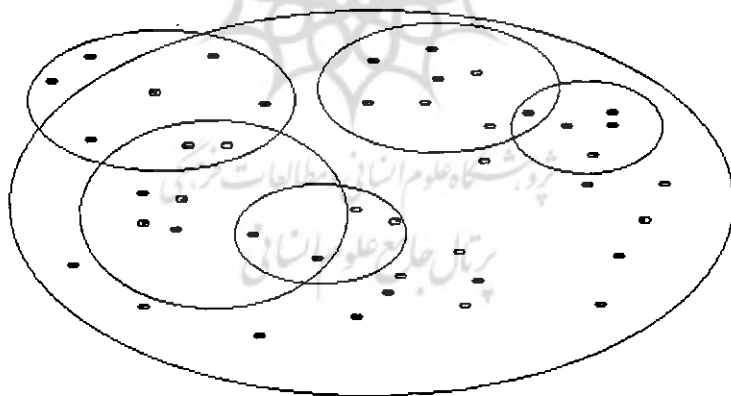
تسهیل اقدامات هماهنگ، کارایی جامعه را بهبود بخشند. سرمایه اجتماعی هم به عنوان یک پدیده ساختاری که شامل شبکه های اجتماعی است و هم به عنوان یک پدیده فرهنگی که شامل هنجارهای اجتماعی است مورد شناسایی قرار می‌گیرد. پوتنام در بحث پیرامون نظریه خود معتقد است که سرمایه اجتماعی، دارای پیامدهای قابل ملاحظه‌ای است به طوری که یک مدل دو جانبه ای پیش بینی می‌کند؛ این که چطور جامعه مدنی، مستقیماً باعث بهبود سرمایه اجتماعی می‌شود و سرمایه اجتماعی (شبکه های اجتماعی و هنجارهای فرهنگی از جامعه مدنی بر می‌خیزد) موجب تسهیل در مشارکت سیاسی و حکومت داری مطلوب می‌گردد. پوتنام خصوصاً با تکیه بر تحلیلش از دولت منطقه ای ایتالیا، ادعا می‌کند که کلاف فشرده و عظیم روابط اجتماعی مشارکتی در نهادهای مدنی به حکومت مؤثر و کارآمد کمک می‌کند.

فوکویاما نیز سرمایه اجتماعی را مجموعه‌ای از هنجارهای موجود در سیستم های اجتماعی می‌داند که موجب ارتقای سطح همکاری اعضای آن جامعه شده، موجب پایین آمدن سطح هزینه های مبادلات و ارتباطات گردد (فوکویاما، ۱۹۹۹: ۵). از نظر او سرمایه اجتماعی، مجموعه معینی از هنجارها یا ارزش‌های غیر رسمی می‌باشد که اعضای گروهی که همکاری و تعاون میان شان مجاز است در آن سهیم هستند و صرفاً مشارکت در ارزش‌ها و هنجارها به خودی خود باعث تولید سرمایه اجتماعی نمی‌گردد، چون این ارزش‌ها ممکن است ارزش‌های منفی باشد. بر عکس، هنجارهایی که تولید سرمایه اجتماعی می‌کنند اساساً باید شامل سجایایی از قبیل صداقت، ادای تعهدات و ارتباطات دو جانبه باشد. براساس تعریف فوکویاما، مفاهیمی نظیر جامعه مدنی و نهادهای اجتماعی نیز دارای ارتباط مفهومی نزدیکی با سرمایه اجتماعی می‌شوند. فوکویاما سرمایه اجتماعی را حاصل پدیده هایی چون اعتماد متقابل، تعامل اجتماعی، گروه‌های اجتماعی، احساس هویت جمعی، احساس تصویر مشترکی از آینده و همکاری گروهی در یک نظام اجتماعی است که همگی آنها را در قالب مفهوم شعاع اعتماد^۱ بیان می‌کند. تمامی گروه‌های اجتماعی، دارای میزان خاصی از شعاع اعتماد هستند که به مفهوم میزان گستردگی دایره همکاری و اعتماد متقابل اعضای یک گروه است. انجمن های داوطلبانه،

حمایتی و سایر گروه های متشکل به جهت میزان فعالیت خود از شعاع اعتماد برخوردارند. چنانچه معلمی در این سازمان ها و نهادهای داوطلبانه ای فعال، که دارای روابط برون گرایی هستند، شرکت کند، نسبت به سایر افرادی که هیچ فعالیتی ندارند و یا روابط درون گرایی بین آنها برقرار است از میزان شعاع اعتماد گسترده تری برخوردار هستند.

در یک نتیجه گیری می توان گفت که هرچه یک گروه اجتماعی، دارای شعاع اعتماد در شبکه روابط اجتماعی بالاتری باشد، سرمایه اجتماعی بیشتری نیز خواهد داشت. چنانچه یک گروه اجتماعی برون گرایی مثبتی نسبت به اعضای گروه های دیگر نیز داشته باشد، شعاع اعتماد این گروه از حد داخلی آن نیز فراتر می رود. مفهوم شعاع و شبکه اعتماد را می توان به صورت شکل ۱ مشاهده کرد.

شکل ۱: شعاع و شبکه های اعتماد

شعاع اعتماد در فرهنگ های مختلف به گونه های متفاوتی مشاهده می شود. به طور مثال در فرهنگ مردم چین و بیشتر ساکنان آمریکای لاتین، سرمایه اجتماعی زیادی در بین خانواده ها و گروه های دوستانه شخصی وجود دارد، اما این گروه ها به شدت دارای

اعتماد کمی نسبت به افراد خارج گروه خود هستند. برای این گروه‌ها اعتماد به افراد خارج گروه بسیار مشکل و حتی غیر ممکن است. در چنین فرهنگ‌هایی هر کسی خود را فقط متعلق به یک خانواده و یا گروه می‌داند. بنابراین در این فرهنگ‌ها، شرکت‌ها عمدتاً ماهیت خانوادگی داشته و به ندرت از محدوده اولیه خود بزرگ‌تر می‌شوند. این امر باعث می‌شود که فعالیت این شرکت‌ها محدود شده، به احتمال زیاد عمر آنها نیز کوتاه گردد و درنسل‌های بعدی این خانواده‌ها، از بین بروند. نقش اصلی در اقتصاد این کشورها به عهده سرمایه اجتماعی و شعاع اعتماد موجود در روابط تجاری و تبادلات بین شبکه‌های اعتماد خانوادگی است (فوکویاما، ۱۹۹۹: ۸).

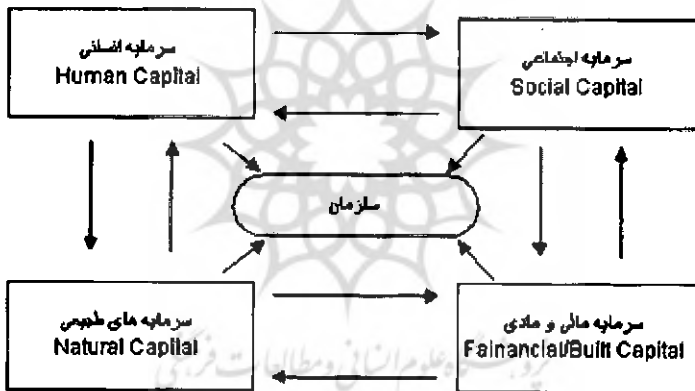
هنجارها و تعامل‌های اجتماعی به این جهت به عنوان یک سرمایه و در قالب سرمایه اجتماعی تعریف می‌شوند که دارای کارکردهای اقتصادی مهمی در سیستم‌های اجتماعی هستند. سرمایه اجتماعی مناسب، قادر است تا هزینه‌های تبادلات و تعاملات مرتبط با اجتماع و سازمان‌های مختلف نظیر قراردادهای، کنترل و نظارت از طریق سلسله مراتب و مقررات بوروکراتیک را در حد قابل توجهی کاهش دهد. هزینه‌های تعاملات اجتماعی و اقتصادی در گروه‌ها و سازمان‌هایی که دارای سرمایه اجتماعی بهینه‌ای نیستند؛ بالا است و این امر به دلیل بالا رفتن هزینه‌های نظارت و کنترل، مذاکرات و اعمال دستورالعمل‌های رسمی است. هرچه سرمایه اجتماعی یک جامعه بالاتر باشد، موجب پایین آمدن هزینه‌های مربوط به تعاملات رسمی می‌گردد. این امر نشان دهنده واقعیتهای است که هماهنگی بین اعضای جامعه براساس هنجارهای غیررسمی در حال تبدیل شدن به یک بحث مهم در جوامع پیشرفته است و به تدریج در حال پیدا کردن جایگاه‌های مهمتر در الگوهای اقتصادی نوین می‌گردد. در یک جامعه مدنی، اگر اعمال کنترل و نظارت بر بسیاری از سیستم‌های خدماتی پیچیده، براساس استانداردها و هنجارهای اجتماعی و حرفه‌ای موجود در گروه‌ها و صنف‌های مربوطه انجام شود، می‌تواند هزینه‌های نظارت بر عملیات را در مقایسه با روشهای بوروکراتیک بسیار پایین آورد. چنانچه در بین معلمان نیز، بالا بودن میزان سرمایه اجتماعی بر کاهش هزینه‌های بوروکراتیک در سازمان آموزش و پرورش منجر می‌شود.

در دنیای مدرن، تخصصی شدن حرفه‌های مختلف به گونه‌ای است که دیگر مدیران با استفاده از شیوه‌های نظارت رسمی و بوروکراتیک، قادر به سرپرستی کارکنان متخصص

خود نیستند و ایجاد و تقویت هنجارهای حرفه ای اثربخش در محیط‌های تخصصی، دارای بهره وری بسیار بالاتری است. نتیجه تحقیقات انجام شده در واحدهای تحقیق و توسعه شرکت‌های موفق، نشان می دهد که مدیریت بوروکراتیک در این واحدها، موجب بالا رفتن شدید هزینه های تعاملات کاری و کند شدن فعالیت‌ها می گردد و مدیریت های منعطف و مبتنی بر استفاده از هنجارهای حرفه ای ، دارای نقش بسیار موثرتری در این واحدها هستند. از دیدگاه اقتصادی، می توان سرمایه اجتماعی را به عنوان یکی از انواع سرمایه های هر سازمان یا اجتماع در نظر گرفت . شکل ۲ بیانگر ارتباط انواع سرمایه ها در یک سازمان است.

شکل ۲: انواع سرمایه های یک سازمان

در الگوهای گذشته ، تنها عامل انسانی در انواع سرمایه ها (سرمایه انسانی) بود که بیشتر مبتنی بر تعداد، تخصص‌ها، دانش و مهارت‌های نیروی انسانی در سطوح مختلف کارکنان و مدیران است . اما توجه به یک سازمان به عنوان یک سیستم اجتماعی منجر به این امر می شود که سرمایه اجتماعی نیز به عنوان نشان دهنده ارزش اقتصادی شبکه‌های اعتماد و کاهش دهنده هزینه های مبادلات و تعاملات در این فهرست قرار گیرند. به عبارت دیگر، سرمایه اجتماعی بیانگر ذخیره اقتصادی مولفه های فرهنگی و اجتماعی مابین سرمایه های انسانی است (علوی، ۱۳۷۸). در مجموع می توان گفت که سرمایه اجتماعی در دیدگاه فوکویاما عبارت است از تأثیر اقتصادی حاصل از تسهیلاتی

که شبکه های اعتماد و مولفه های فرهنگی در یک سیستم اجتماعی را به وجود می آورد. شبکه های اعتماد علاوه بر کاهش هزینه های مدیریتی، موجب می شوند که زمان و سرمایه بیشتری به فعالیت های اصلی اختصاص پیدا کند و علاوه بر آن موجب انتقال دانش اعضای گروه ها به یکدیگر شود و جریان مناسبی را از یادگیری و دانش در بین آنها فراهم سازد و این امر نیز می تواند در کاهش هزینه های توسعه اجتماعی بسیار مؤثر باشد.

با توجه به نظریات فوق می توان گفت که سرمایه اجتماعی روابطی است که در چارچوب اعتماد بین فردی، گروهی و نهادی مبتنی بر هنجارهای مشخص شکل می گیرد و موجب تسهیل اقدامات و کاهش هزینه شده و در نهایت رضایت مندی افراد را افزایش می دهد. پس سرمایه اجتماعی در سطوح مختلف، قابل بررسی است که از جمله می توان به دو سطح، کلان^۱ و خرد^۲ اشاره کرد. در سطح کلان جایگاه کلی یک سازمان در زمینه اجتماعی، سیاسی و فرهنگی و شبکه های ارتباطات بیرونی بحث می شود و در سطح خرد به دو نوع سرمایه اجتماعی موجود در داخل سازمان پرداخته می شود. نوع اول سرمایه اجتماعی (در سطح خرد) جنبه ذهنی و شناختی^۳ است و در رابطه با پدیده هایی نظیر ارزش ها، نگرش ها، تعهدات، مشارکت و اعتماد موجود در نظام اجتماعی است. نوع دوم سرمایه اجتماعی نیز جنبه عینی و ساختاری^۴ دارد که در رابطه با ساختارها و شبکه روابط اجتماعی است. دیدگاه های کلمن، پوتنام، بورديو و فوکویاما، از سرمایه اجتماعی بسیار به هم نزدیک است که همه آنها را می توان در رویکرد شبکه ای^۵ به سرمایه اجتماعی جای داد. پل بولن و جنی اونیکس (۱۹۹۸) با مطالعه سرمایه اجتماعی، در پنج اجتماع مختلف در استرالیا، هشت شاخص یا عنصر را معرف سرمایه اجتماعی مورد شناسایی قرار دادند و به ابزار استاندارد نیز در این زمینه رسیده اند (بولن و اونیکس،

-
1. Macro Level
  2. Micro Level
  3. Cognitive Social Capital
  4. Structural Social Capital
  5. Network Perspective

۱۹۹۸). چهار شاخص مشارکت در اجتماع محلی، پیوندهای همسایگی، پیوندهای خانوادگی و پیوندهای کاری به ابعاد ساختاری و عینی سرمایه اجتماعی، یعنی « شبکه اجتماعی » مربوط می‌شوند و چهار مورد دیگر، شامل عمل‌گرایی در یک موقعیت اجتماعی، احساس اعتماد و امنیت، ظرفیت پذیرش تفاوتها و بها دادن به زندگی ابعاد شناختی و ذهنی سرمایه اجتماعی، یعنی « هنجارهای اعتماد » هستند. همان‌گونه که در ابتدای مباحث نظری اشاره گردید از نظر دورکیم منابع مهم رضایت فرد از عرصه‌های مختلف زندگی، میزان رضایت او از روابط اجتماعی است یعنی کمیت و کیفیت روابط اجتماعی در یک جامعه، سهم عمده‌ای در رضایت دارد. بدین ترتیب بررسی کمیت و کیفیت روابط اجتماعی از شاخص‌های مهم سرمایه اجتماعی محسوب می‌شود. کمپل، کانورس و راجرز (۱۹۷۶) در مطالعات تجربی خود نشان دادند که رضایت ذهنی فرد از عرصه خاص زندگی، بازتاب شکاف بین سطح آرزوی او و وضعیت عینی وی است اما سطوح آرزوهای فرد به تدریج با وضعیت او تطابق می‌یابد. اینگلهارت نیز معتقد است که وقتی نیازی ارضاء می‌شود شخص احساس رضایت شدیدی می‌کند که پس از مدتی شخص وضعیت را پذیرفته، آرزوها و اوضاع عینی متناسب با هم هماهنگ می‌شوند. این نوع فراگرد تطابق برای عمل و حیات انسان ضروری است. در غیر این صورت ارضای مجموعه‌ای از خواسته‌ها به جای رضایت‌مندی به بی‌حرکتی و بی‌انگیزگی منتهی می‌شود. معلمان هر چقدر از نوع روابط با اطرافیان خود در خانواده، اجتماع و مدرسه بتوانند نیازهای مختلف خود را برطرف کنند از میزان رضایت خاطر بالاتری برخوردار می‌شوند. در واقع چون میزان رضایت‌مندی فرد به نگرش وی نسبت به محیط و جهانی بستگی دارد که در آن زندگی می‌کند از این رو، پدیده پیچیده‌ای است و نه تنها بازتاب ترکیب کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت نگرش‌های فردی است، بلکه حاصل کنش متقابل، میان عوامل سطح فردی و عوامل اجتماعی - فرهنگی نیز است (اینگلهارت، ۱۳۸۲: ۲۶). رابرت گور نیز در نظریه محرومیت نسبی خود معتقد است که شکاف ناگهانی و فزاینده میان توقعات و بهره‌مندی‌ها قطع نظر از این‌که واقعی یا واهی باشد باعث بروز احساس محرومیت نسبی می‌گردد. او می‌گوید که ناراضی‌تی اجتماعی در بین افراد، همیشه از بروز احساس محرومیت نسبی و حالت روانی به انسان‌ها به وجود می‌آید (گور، ۱۳۷۹: ۱۵۰). روابط بین معلمان و سایر افراد در مدرسه یا اجتماع و همچنین

خانواده، باعث می شود که خودشان را با آنها مقایسه کنند. این مقایسه ذهنی، منجر به افزایش نارضایتی در بین معلمان می گردد. با این بحث نظری به طور خلاصه می توان بیان کرد که میزان رضایت مندی معلمان از خانواده، اجتماع و مدرسه، تابعی از کمیت و کیفیت روابط اجتماعی است که نشان دهنده میزان سرمایه اجتماعی معلمان می باشد.

روش شناسی تحقیق

هدف اساسی تحقیق، بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی معلمان بر میزان رضایت از خانواده، مدرسه و اجتماع است فرضیه های پژوهش عبارت اند از:

- میان سرمایه اجتماعی و رضایت مندی معلمان از خانواده، مدرسه و اجتماع رابطه مثبت وجود دارد.

- میان جنس معلمان و میزان رضایت آنها از خانواده، مدرسه و اجتماع رابطه وجود دارد.

- سرمایه اجتماعی معلمان بر میزان رضایت از زندگی و شغل تأثیر دارد.

سرمایه اجتماعی متغیر مستقل است که برای سنجش آن از مقیاس اندازه گیری بولن و اونیکس (که هشت شاخص^۱ را در سرمایه اجتماعی مورد شناسایی قرار دادند) استفاده شده است. این هشت شاخص عبارت اند از:

۱) مشارکت در اجتماع محلی.^۲

۲) عملگرایی در یک موقعیت اجتماعی.^۳

۳) احساس اعتماد و امنیت.^۴

۴) پیوندهای همسایگی.^۵

۵) پیوندهای خانوادگی.^۶

-
1. Element
  2. Participation in local community
  3. Proactivity in social context
  4. Feelings of Trust and Safety
  5. Neighbourhood Connections
  6. Family Connections

۶) ظرفیت پذیرش تفاوتها.^۱

۷) بها دادن به زندگی.^۲

۸) پیوندهای کاری.^۳ (بولن و اونیگس، ۱۹۹۸)

میزان رضایت‌مندی متغیر وابسته است که رضایت‌مندی معلمان را از عرصه‌های مختلف زندگی در قالب سه عرصه مورد مطالعه قرار می‌دهیم:

اول؛ رضایت از خانواده و زندگی خانوادگی.

دوم؛ رضایت از مدرسه به عنوان محیط اجتماعی کار.

سوم؛ رضایت از اجتماع شامل خویشاوندان، همسایگان، دوستان و آشنایان.

جامعه مورد مطالعه: معلمان دوره متوسطه (نظری، فنی و حرفه‌ای، کاردانش) و پیش‌دانشگاهی شهر تهران می‌باشند. طبق آمار موجود، دبیران شاغل در این شهر در سال تحصیلی ۱۳۸۵-۱۳۸۴ برابر ۱۹۶۳۲ نفر بودند که از این تعداد ۱۳۱۸۹ نفر (معادل ۶۷/۲ درصد) زن و ۶۴۴۳ نفر (معادل ۳۲/۸ درصد) مرد هستند.

برای تعیین حجم نمونه از فرمول کوکران استفاده شده است که حجم نمونه برابر ۵۸۳ نفر می‌باشد. از این تعداد ۳۹۰ نفر (۶۷/۲ درصد) زن و تعداد ۱۹۳ نفر (۳۲/۸ درصد) مرد هستند. روش نمونه‌گیری، خوشه‌ای چند مرحله‌ای است و از مجموع مناطق تهران دو منطقه به صورت تصادفی انتخاب شد و در درون هر منطقه تعدادی از مدارس متوسطه و پیش‌دانشگاهی به روش تصادفی گزینش شدند. سپس با مراجعه مستقیم به آنها اطلاعات از طریق پرسش‌نامه جمع‌آوری شد.

1. Tolerance of Diversity

2. Value of Life

3. Work Connections

$$N = 19632$$

$$d = 0.04$$

$$t = 1.96$$

$$pq = 0.25$$

$$n = \frac{19632 \times (1.96)^2 \times 0.25}{19632 \times (0.0016) + (1.96)^2 \times (0.25)} = 583$$

برای ارزیابی اعتبار^۱ مقیاس اندازه گیری از اعتبار محتوایی استفاده شد که پرسشنامه پس از طراحی برای اظهار نظر به استادان جامعه‌شناسی ارائه گردید. پس از جمع آوری دیدگاه‌های آنان پرسشنامه مورد اصلاح قرار گرفت. همچنین برای سنجش پایایی^۲ در مرحله مقدماتی (پایلوت) تعداد ۴۰ پرسشنامه بعد از جمع آوری و استخراج اطلاعات از طریق نرم افزار SPSS همبستگی معرف ها با آزمون آلفای کرونباخ^۳ مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج به دست آمده حاکی از همبستگی ۰/۸۵ برای متغیر سرمایه اجتماعی و ۰/۷۶ برای متغیرهای رضایت‌مندی می باشد.

یافته های تحقیق

یافته ها نشان می دهد که در تشکیل سرمایه اجتماعی معلمان، زمینه های عینی (مشارکت در اجتماع محلی، پیوندهای خانوادگی، پیوندهای دوستی و همسایگی، پیوندهای کاری) نسبت به زمینه های ذهنی (بهادادن به زندگی، عمل‌گرایی، اعتماد اجتماعی و پذیرش تفاوتها) وزن بیشتری را به خود اختصاص می دهند. جدول شماره ۱ وضعیت شاخص های مختلف سرمایه اجتماعی را به تفکیک جنس نشان می دهد.

1. Validity
2. Reliability
3. Cronbach Alpha

جدول ۱: توصیف میزان سرمایه اجتماعی به تفکیک جنس (به درصد)

معدناداری	جنس		شاخص های سرمایه اجتماعی		رتبه
	زن (درصد)	مرد (درصد)			
۰/۷۸	۱۷/۶	۱۵/۳	بالا	مشارکت در اجتماع محلی	۱
	۴۱	۴۳/۲	متوسط		
	۴۱/۳	۴۱/۵	پایین		
۰/۰۴	۴۶/۱	۵۷/۱	بالا	عملگرانی	۲
	۴۶/۸	۳۷	متوسط		
	۷/۱	۵/۸	پایین		
۰/۰۲	۳۲/۶	۲۲/۴	بالا	پیوندهای خانوادگی	۳
	۴۷/۲	۵۳/۶	متوسط		
	۱۹/۳	۲۴	پایین		
۰/۰۶	۲۰/۹	۱۱/۹	بالا	پیوندهای دوستی و همسایگی	۴
	۵۴/۹	۶۰/۸	متوسط		
	۲۴/۱	۳۷/۳	پایین		
۰/۷۴	۴۳/۲	۴۰/۹	بالا	پیوندهای کاری	۵
	۳۶/۹	۴۰/۳	متوسط		
	۱۹/۹	۱۸/۸	پایین		
۰/۱۶	۳۲/۱	۳۱/۶	بالا	بها دادن به زندگی	۶
	۵۰/۸	۴۴/۶	متوسط		
	۱۷/۲	۲۳/۳	پایین		
۰/۶۳	۲/۲	۲/۴	بالا	اعتماد اجتماعی	۷
	۶۰/۳	۵۵/۷	متوسط		
	۳۷/۵	۴۱/۹	پایین		
۰/۵۸	۲۲/۲	۱۹/۸	بالا	پذیرش تفاوت‌ها	۸
	۴۳/۶	۴۱/۷	متوسط		
	۳۴/۳	۲۸/۵	پایین		

چنانچه در جدول بالا ملاحظه می شود پیوندهای کاری و پیوندهای خانوادگی قوی بین معلمان وجود دارد. در بین شاخص های ذهنی، شاخص های بهادادن به زندگی و عملگرایی نسبت به شاخص های اعتماد اجتماعی و پذیرش تفاوت‌ها قوی تر می باشد. اعتماد اجتماعی که مهم‌ترین شاخص ابعاد ذهنی است در بین معلمان، حد متوسطی را

برای خود اختصاص می دهد. البته میزان اعتماد اجتماعی در بین زنان نسبت به مردان بیشتر است ولی میزان تفاوت معنادار نمی باشد.

توصیف متغیر رضایت مندی معلمان از خانواده ، اجتماع و مدرسه نشان می دهد که رضایت از خانواده نسبت به سایر حوزه ها بیشتر است. میزان رضایت مندی بین معلمان از نظر جنسی معنادار نمی باشد و فقط رضایت از زندگی و رضایت از شغل در بین زنان بیشتر از مردان می باشد.

جدول ۲: توصیف میزان رضایت مندی معلمان (به درصد)

معناداری	جنس		میزان رضایت مندی		رتبه
	زن	مرد			
۰/۳۷	۴۴/۹	۵۰/۳	بالا	خانواده	۱
	۴۹/۳	۴۲	متوسط		
	۵/۸	۶/۷	پائین		
۰/۷۴	۴۲/۲	۴۰/۹	بالا	مدرسه	۲
	۳۶/۹	۴۰/۳	متوسط		
	۱۹/۹	۱۸/۸	پائین		
۰/۰۸	۹/۱	۴/۷	بالا	اجتماع	۳
	۶۳/۷	۶۱/۲	متوسط		
	۲۷/۲	۳۴/۱	پائین		
۰/۰۰	۳۴/۹	۲۱/۴	بالا	زندگی	۴
	۴۷/۵	۶۴/۳	متوسط		
	۱۷/۶	۱۴/۳	پائین		
۰/۰۰	۵۹/۲	۴۶	بالا	شغل	۵
	۲۳/۱	۲۷/۴	متوسط		
	۷/۷	۱۶/۷	پائین		

به طوری که در جدول نشان می دهد ۴۷ درصد معلمان از خانواده خودشان رضایت بالا و ۴۷/۳ درصد رضایت متوسطی دارند و این درحالی است که تنها ۴۲/۴ درصد

رضایت بالا از مدرسه دارند و $7/7$ درصد معلمان رضایت بالایی از اجتماع (خویشاوندان، همسایگان، دوستان و آشنایان) دارند.

بررسی فرضیه ها

فرضیه اول: میان سرمایه اجتماعی و رضایت‌مندی معلمان از خانواده، مدرسه و اجتماع رابطه مثبت معنادار وجود دارد.

از میان $46/6$ درصد افرادی که رضایت بالایی از خانواده دارند بیشترین شان سرمایه اجتماعی متوسطی دارند و کمترین شان سرمایه اجتماعی سطح پایینی دارند. از طرف دیگر هیچ یک از معلمانی که از خانواده رضایت پایین داشته‌اند از دارای سرمایه اجتماعی بالایی نیستند. بنابراین رابطه مثبتی بین دو متغیر سرمایه اجتماعی و رضایت‌مندی از خانواده ملاحظه می‌شود. برای بررسی شدت و جهت رابطه میان متغیرها از آزمون‌های آماری استفاده شده است که نتیجه آزمون گاما فرضیه تحقیق را تأیید می‌کند و بدین معنی که بین میزان رضایت معلمان از خانواده خود با سطوح مختلف سرمایه اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد. در جدول شماره ۳ رابطه سرمایه اجتماعی و رضایت از خانواده نشان داده شده است.

جدول ۳: رابطه سرمایه اجتماعی و رضایت‌مندی از خانواده، مدرسه و اجتماع (به درصد)

آزمون	سرمایه اجتماعی			مقیاس	متغیر
	پایین	متوسط	بالا		
$\gamma = 0.381$ $Sig = 0.00$	۱/۴	۴۲	۲/۲	بالا	رضایت از خانواده
	۵/۴	۳۸/۶	۳/۴	متوسط	
	۱/۴	۴/۶	۰	پایین	
$\gamma = 0.781$ $Sig = 0.00$	۰	۳۵/۸	۶/۷	بالا	رضایت از مدرسه
	۴	۲۳/۷	۰/۴	متوسط	
	۲/۱	۱۷/۴	۰	پایین	
$\gamma = 0.734$ $Sig = 0.00$	۰/۶	۳/۱	۴	بالا	رضایت از اجتماع
	۲/۸	۵۷/۸	۲/۴	متوسط	
	۵/۵	۲۲/۹	۰	پایین	

میزان رضایت بالای معلمان زن از خانواده خود برابر $44/9$ درصد است که در مقابل $50/2$ درصد معلمان مرد از رضایت بالا برخوردارند.

در حدود $42/4$ درصد معلمان رضایت بالایی از مدرسه دارند و از این میان $6/7$ درصد دارای سرمایه اجتماعی بالا، $25/8$ درصد سرمایه متوسط و هیچ‌کسی سرمایه اجتماعی پایین نداشته است. این فرایند در میان معلمانی که رضایت مندی پایینی از مدرسه دارند معکوس می شود به طوری که هیچ یک از معلمانی که رضایت مندی پایینی دارند سرمایه اجتماعی بالایی نداشته اند. نتیجه آزمون آماری بین دو متغیر سرمایه اجتماعی و رضایت از مدرسه رابطه معناداری را نشان می دهد.

حدود $7/7$ درصد از معلمان رضایت بالایی از اجتماع دارند که از بین آنها 4 درصد سرمایه اجتماعی بالا، $2/1$ درصد متوسط و $0/6$ درصد نیز سرمایه اجتماعی پایینی دارند. همچنین حدود به 63 درصد معلمان، رضایت متوسطی از اجتماع دارند که حدود $57/8$ درصد دارای سرمایه اجتماعی متوسطی هستند. نتیجه آزمون آماری رابطه مثبت معناداری بین سرمایه اجتماعی و رضایت از اجتماع نشان می دهد.

فرضیه دوم: میان جنس معلمان و میزان رضایت آنها از خانواده، مدرسه و اجتماع رابطه وجود دارد.

نتایج آزمون خی دو بین متغیر جنس و رضایت از خانواده، مدرسه و اجتماع (جدول شماره ۲) رابطه معناداری را نشان نمی دهد. بنابراین جنس معلمان در میزان رضایت‌شان از خانواده، مدرسه و اجتماع مؤثر نیست.

فرضیه سوم: سرمایه اجتماعی معلمان بر میزان رضایت از زندگی و شغل تأثیر معناداری دارد.

حدود $20/6$ درصد معلمان از زندگی‌شان رضایت بالایی دارند که از بین آنها $5/1$ درصد سرمایه اجتماعی بالا، $25/4$ درصد سرمایه متوسط و $0/2$ درصد از سرمایه اجتماعی پایینی دارند. همچنین نزدیک به $52/8$ درصد معلمان رضایت متوسطی از زندگی دارند و حدود $47/7$ درصد از آنها که بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده اند، دارای سرمایه اجتماعی متوسطی هستند. در جدول شماره ۴ رابطه میزان سرمایه اجتماعی و رضایت از زندگی و شغل نشان داده شده است.

جدول ۴: رابطه میزان سرمایه اجتماعی و رضایت از زندگی و شغل

جمع	سرمایه اجتماعی			عنوان	
	پایین	متوسط	بالا		
$\gamma = 0.729$ $Sig = 0.00$	۰/۲	۲۵/۴	۵/۱	بالا	رضایت از زندگی
	۲/۸	۴۷/۷	۱/۳	متوسط	
	۳/۲	۱۳/۲	۰/۲	پایین	
$\gamma = 0.358$ $Sig = 0.002$	۲/۹	۴۷/۵	۴/۶	بالا	رضایت از شغل
	۱/۳	۳۱	۲/۲	متوسط	
	۲/۷	۷/۸	۰	پایین	

نتیجه آزمون آماری رابطه مثبت معناداری بین سرمایه اجتماعی و رضایت از زندگی نشان می‌دهد. علاوه بر این، تفاوت معناداری بین معلمان مرد و زن از نظر میزان رضایت از زندگی وجود دارد (جدول شماره ۲).

بررسی تأثیر میزان سرمایه اجتماعی بر رضایت‌مندی از شغل نشان می‌دهد که حدود ۵۵ درصد افراد مورد مطالعه دارای رضایت شغلی بالایی هستند که ۴/۶ درصد آنها سرمایه اجتماعی بالا، ۴۷/۵ درصد سرمایه متوسط و ۲/۹ درصد سرمایه در سطح پایین دارند. نتیجه آزمون آماری بیانگر رابطه مثبت و معنادار بین دو متغیر فرضیه می‌باشد. همچنین تفاوت معناداری بین معلمان زن و مرد از نظر رضایت شغلی وجود دارد لذا می‌توان نتیجه گرفت که جنس معلمان در میزان رضایت‌مندی از شغلشان مؤثر است (جدول شماره ۲).

چنانچه در بحث روش شناسی اشاره شد سرمایه اجتماعی از ۸ شاخص اصلی تشکیل شده است. بررسی کلی نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی بر میزان رضایت‌مندی معلمان از خانواده، مدرسه و اجتماع (خویشاوندان، همسایگان، دوستان و آشنایان) تأثیر معنادار می‌گذارد. برای آگاهی از وزن و اهمیت تفکیکی هر یک از متغیرها بر میزان رضایت‌مندی تحلیل رگرسیون چند متغیره به کار گرفته شد و در آن متغیرها به روش همزمان^۱ وارد معادله شدند. نتایج تحلیل رگرسیونی در جدول زیر قابل مشاهده است.

1. Inter Method

جدول ۵: تأثیر رگرسیونی شاخص های سرمایه اجتماعی بر رضایت مندی

مقدار F = ۱۷۰/۸۱		ضریب همبستگی چندگانه = ۰/۹	
سطح معنی داری = ۰/۰۰		ضریب تعیین = ۰/۸۲	
مقدار ثابت = ۲۵/۶			
متغیر های مستقل	ضریب استاندارد شده (بتا)	مقدار t استیودنت	سطح معنی داری
پیوندهای همسایگی	۰/۲۱۵	۹/۷۴	۰/۰۰
پیوندهای کاری	۰/۲۶۷	۸/۸۹	۰/۰۰
پیوندهای خانوادگی	۰/۲۰۸	۷/۱	۰/۰۰
بهادادن به زندگی	۰/۴۷	۱۶/۵۸	۰/۰۰
مشارکت اجتماعی	۰/۰۳۵	۱/۲۸	۰/۲
اعتماد اجتماعی	-۰/۰۳۲	۱/۰۳	۰/۳
پذیرش تفاوتها	-۰/۰۳۱	-۱/۱۷	۰/۲۴
عملگرایی	۰/۰۴۱	۱/۳۹	۰/۱۶

در مجموع ۸ متغیر مورد بررسی ۸۲ درصد تغییرات رضایت مندی افراد را از خانواده، اجتماع و مدرسه تبیین می کنند. در این میان متغیرهای پیوندهای همسایگی، پیوندهای کاری، پیوندهای خانوادگی و بهادادن به زندگی تأثیر معنادار بر میزان رضایت مندی معلمان می گذارند و ۴ متغیر دیگر تأثیر معنادار نمی گذارند. درمیان متغیرهایی که رابطه معنادار با میزان رضایت دارند وزن (بتا) تفکیکی آنها به ترتیب بهادادن به زندگی، پیوندهای همسایگی، پیوندهای کاری، پیوندهای خانوادگی می باشد.

نتیجه گیری

سرمایه اجتماعی تأثیر معنادار بر رضایت‌مندی معلمان دارد. ۴ شاخص سرمایه اجتماعی (پیوندهای همسایگی، کاری، خانوادگی، بهادادن به زندگی) بیشترین وزن را در بین سایر شاخصها بر روی رضایت‌مندی دارند. یافته‌های تحقیق این ایده دورکیم را مورد تأیید قرار می‌دهد که روابط اجتماعی یکی از مهم‌ترین منابع رضایت‌مندی است و کمیت و کیفیت این روابط تعیین‌کننده رضایت افراد محسوب می‌شود. بررسی سایر شاخص‌های سرمایه اجتماعی از جمله اعتماد اجتماعی و مشارکت اجتماعی در بین معلمان هم نشان داد که این میزان‌ها در سطح پایینی قرار داشته‌اند و تفاوت معناداری بین زنان و مردان در این خصوص وجود ندارد. وجود پیوندهای اجتماعی قوی و اعتماد اجتماعی ضعیف بین معلمان، بیانگر این مسئله است که سرمایه اجتماعی در جامعه پایین است و عواملی که بتواند به تقویت اعتماد اجتماعی بین معلمان کمک کند، می‌تواند در افزایش کلی سرمایه اجتماعی مؤثر افتد. اعتماد اجتماعی شامل روابط بین فردی و هم‌نهادی است که میزان آن یک پدیده تاریخی می‌باشد. نتیجه مهم دیگر این پژوهش، تأثیر خطی سرمایه اجتماعی بر رضایت‌مندی است. تأثیر سرمایه اجتماعی می‌تواند تا میزانی مثبت باشد و بیشتر از آن میزان تأثیر منفی نیز برجای می‌گذارد. افزایش بیش از حد پیوندهای اجتماعی درون‌گروهی و کاهش پیوندهای برون‌گروهی موجب می‌شود که اولاً اعتماد به افراد خارج از گروه (خانواده، دوستان، همکاران و...) کاهش یابد و ثانیاً مشارکت اجتماعی پایینی را موجب گردد. لذا سرمایه اجتماعی کلیدی می‌باشد که هم شامل بعد عینی و هم شامل بعد ذهنی است و تقویت هر دوی آنها می‌تواند به تأثیر مثبت بینجامد و غلبه یکی بر دیگری تأثیر منفی را در پی خواهد داشت.

منابع

فارسی

- ازکمپ ، استوارت، (۱۳۷۱)، *روانشناسی اجتماعی* کاربردی ، ترجمه فرهادماهر، آستان قدس رضوی.
- اینگلهارت، رونالد، (۱۳۸۲)، *تحول فرهنگی در جوامع پیشرفته* ، ترجمه مریم وتر، چاپ دوم، نشر کویر، تهران.
- بوردیو، پیر، (۱۳۸۱)، *نظریه کنش* ، ترجمه مرتضی مردیها ، انتشارات نقش و نگار ، تهران.
- تاجبخش، کیان، (۱۳۸۲)، *کاربرد نظریه سرمایه اجتماعی در تحلیل وضعیت تامین اجتماعی ایران*، موسسه عالی پژوهش تأمین اجتماعی، تهران.
- پورموسی، فتح...، (۱۳۸۱)، *جامعه مدنی و سرمایه اجتماعی* ، مجله راهبرد، انتشارات مرکز مطالعات راهبردی، شماره ۲۶، تهران.
- پیمایش ملی ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، ۰ (۱۳۸۰)، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی دفتر مطالعات و طرح های ملی، تهران.
- حسن زاده، داود، (۱۳۸۵)، *بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر رضایت شغلی معلمان شهر تبریز*، رساله کارشناسی ارشد برنامه‌ریزی رفاه اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی.
- جباری، حبیب، (۱۳۸۳)، *توسعه اجتماعی و توسعه اقتصادی دو روی یک سکه* ، فصلنامه رفاه اجتماعی، شماره ۱۰: انتشارات دانشگاه بهزیستی، تهران.
- سعیدی، محمدرضا، (۱۳۸۳)، *بررسی نقش‌های زنان در خانواده‌های روستایی*، وزارت جهاد کشاورزی، تهران.
- عبدی، عباس؛ گودرزی، محسن، (۱۳۷۷)، *تحول فرهنگی در ایران* ، انتشارات روش، تهران.
- علوی ، بابک، (۱۳۷۸)، *سرمایه اجتماعی و توسعه* ، فصلنامه تدبیر شماره ۱۵، تهران.
- کلمن ، جیمز، (۱۳۷۷)، *بنیادهای نظریه اجتماعی* ، ترجمه منوچهر صبوری، نشر نی، تهران.

- گور، رابرت تد، (۱۳۷۹)، *چرا انسان‌ها شورش می‌کنند؟ ترجمه علی مرشدزاده*، چاپ دوم، پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران.

انگلیسی

- Bourdieu Pier: (1983) **The forms of capital**, in J.E. Richardson (ed.) *Handbook of Theory for Research in the Sociology of Education*, Westpört, CT: Greenwood Press.
- Bullen, Paul; Jenny, Onyx: (1998) **Measuring Social Capital** with Neighbourhood and Community Centres March
- Coleman, J. (1988) **Social in the creation of human capital**, *American Journal of Sociology*, Vol.94 supplement 95-120
- Fukuyama, F. (1999). **Social capital and civil society**, The Institute of Public Policy George Mason University October 1,
- Gruenberg, J. & Baron, R.A. (2000) **Behavior in Organization**. New Jersey.
- Krishna, A & Uphoff N. (1999) **Mapping And Measuring Social Capital**. The World Bank Research.
- Narayan, D & Woolcock, M: (2000) **Social capital, Development Theory** Final version submitted to the World Bank Research Observer, To be published in Vol. 15(2), 2000
- Putnam, Robert: (2001) **Social Capital Measurement and Consequences**; ISUMA, *Canadian Journal Of Social Policy*, vol.2, no.1, Spring.
- Whitbred, Robert: (2003) **Negative Influence of Social Capital** ; the World Bank Research.